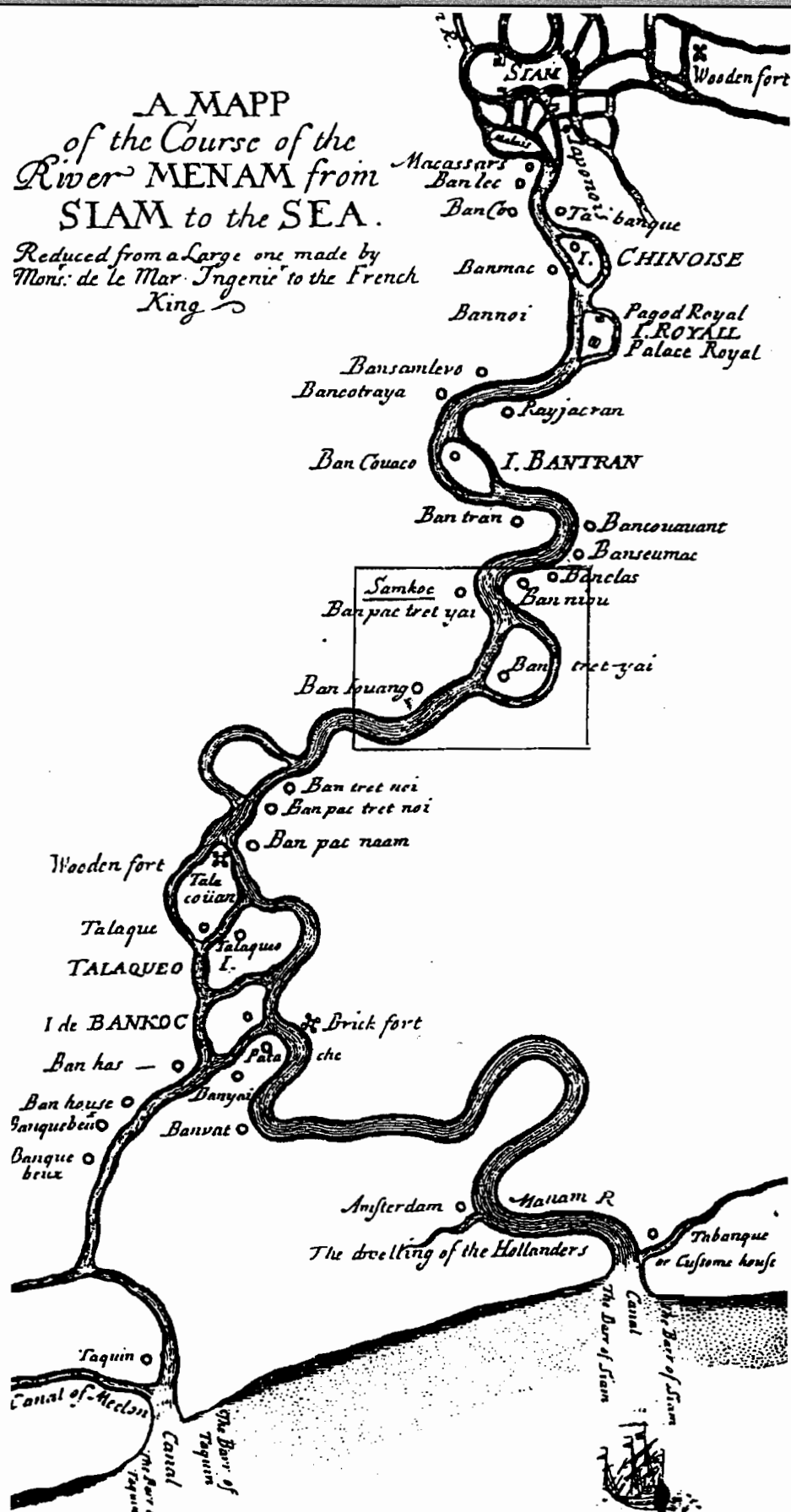

A MAPP
of the Course of the
River MENAM from
SIAM to the SEA.

Reduced from a Large one made by
Mons: de le Mar Ingenie: to the French
King

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คลองอ้อม (หรือคลองบางกอกน้อย) เป็นเส้นทางเดิมของแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีต มีชุมชนบ้านตลาดแก้วตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณคลองบางกวย และได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นจากการขุดคลองลัดบางกวย เพื่อเชื่อมระหว่างบางกอกกับบางกวย ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ.๒๐๙๑ และในปีถัดมาทรงโปรดเกล้าฯให้ยกฐานะชุมชนขึ้นเป็นเมืองนนทบุรี เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมไพร่พลและผลผลิตอันเป็นเสบียงที่สำคัญ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ.๒๑๗๙ ทรงโปรดเกล้าฯให้ขุดคลองลัดนนท์ เพื่อย่นระยะทางการคมนาคมให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจการค้าที่กำลังเจริญรุ่งเรือง เกิดการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนตามริมคลองลัดที่เกิดขึ้นใหม่เป็นบ้านตลาดขวัญ ซึ่งทั้งบ้านตลาดแก้วและบ้านตลาดขวัญนั้น รู้จักกันในฐานะเป็นแหล่งผลิตผลไม้อันเลื่องชื่อ ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุการเดินทางของชาวต่างชาติ อาทิ ลาลูแบร์, บาทหลวงเดอ ชัวซีร์ และบาทหลวงตาซาร์ด เป็นต้น

ขณะเดียวกันบริเวณชุมชนเก่าแก่ในคลองอ้อม ที่อยู่ลึกเข้าไปได้เริ่มขยายตัวมากขึ้นเมื่อมีการขุดคลองบางใหญ่ไปเชื่อมกับแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งสร้างความสำคัญให้ย่านนี้กลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่ใหญ่โต การขุดคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำสายนี้ ไม่มีหลักฐานปรากฏไว้อย่างแน่ชัด แต่อย่างน้อยที่สุดสันนิษฐานว่า น่าจะมีมาก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากปรากฏชื่อคลองบางใหญ่ในบทนิราศต่างๆที่สุนทรภู่ได้ประพันธ์ขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็น นิราศพระแท่นดงรัง, โคลงนิราศสุพรรณ และนิราศพระประธม เป็นต้น ซึ่งบทนิราศได้สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ซับซ้อนตามคลองแยกย่อยบริเวณใกล้กับปากคลองบางใหญ่ ส่งผลให้พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นจุดตัดกันของลำน้ำกลายเป็น

การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์

วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี

A CONSERVATION STUDY

for temples of communities along Klong Aom

Nonthaburi province

มยุรี สุกังคนาข

เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า หรือตลาดลอยน้ำนอกจากนั้นยังกล่าวให้เห็นว่าชุมชนในบริเวณนี้มีกิจการโรงทอผ้า และกิจกรรมการผลิตน้ำตาล ซึ่งในประวัติศาสตร์น้ำตาลไทย กล่าวไว้ว่า เป็นสินค้าที่สำคัญทั้งต่อภายในประเทศ และเพื่อการค้าส่งออกไปต่างประเทศ หลักฐานการค้าน้ำตาลมีปรากฏมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และได้เพิ่มผลผลิตขึ้นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้เห็นว่าบริเวณคลองอ้อมนอกจากเป็นถิ่นฐานของชุมชนเก่าแก่แล้ว ยังเป็นเส้นทางที่เชื่อมสู่หัวเมืองทางตะวันตก เพื่อลำเลียงอ้อย น้ำตาล และตั้งด่านหรือขนอนเก็บภาษีทางน้ำ อันเป็นส่วนหนึ่งของรายได้แผ่นดิน กระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯให้ขุดคลองเจดียี่บูชาและคลองมหาสวัสดิ์ในปี พ.ศ.๒๔๐๓ มีลักษณะเป็นคลองใหญ่ขุดตรงเชื่อมกรุงเทพฯกับนครปฐม เรือลำใหญ่สามารถสัญจรได้โดยสะดวกส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนตามคลองมหาสวัสดิ์ขึ้นแทน ซึ่งเท่ากับเป็นการยกเลิกเส้นทางคลองอ้อม-บางใหญ่โดยตรง ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวถูกดึงออกจากกระแสการพัฒนา และยังคงดำรงวิถีชีวิตตามลักษณะสังคมชาวสวนแบบดั้งเดิมอยู่เรื่อยมา

นอกจากนี้ในประวัติศาสตร์รถไฟไทย ได้กล่าวเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ต่อเนื่องมากระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นได้เกิดธุรกิจรถไฟเอกชนหรือรถไฟราษฎร์ขึ้นหลายสายซึ่งรถไฟสายบางบัวทองนั้น ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นบริษัทเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๑ โดยความประสงค์ของเจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ เป็นรถไฟสายกรุงเทพฯฝั่งตะวันตกไปจนถึงหน้าเมืองนนทบุรีสายหนึ่ง และแยกจากบางบัวทองโค้งไปตามแม่น้ำอ้อมอีกสายหนึ่ง เพื่อให้ประชาชนใช้บริการ และใช้ขนส่งสินค้าที่เป็นพืชผลทางเกษตรกรรมเข้ามาขายในกรุงเทพฯ

ส่วนด้านคุณค่าของหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับในพุทธศาสนานั้นมีปรากฏมากมายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของพระปรางค์ เจดีย์ อุโบสถวิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตร หอระฆัง ประติมากรรม ใบเสมาศาลาทำน้ำ หรือแม้กระทั่งสมุดข่อย เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เคยมีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้เป็นอย่างดีรวมทั้งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทยในอดีตโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและมักมีกิจกรรมที่สอดคล้องไปพร้อมกับวิถีชีวิตชุมชนอันมีส่วนในการกำหนดควบคุมพฤติกรรมคนในสังคมรวมถึงเป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้ด้านต่างๆ ซึ่งความสัมพันธ์ที่แนบแน่นนี้เองน่าจะส่งผลต่อความเชื่อเรื่องการสร้างหรือการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดว่าเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่

ต่อมาสภาพโดยรวมของสังคมไทย ถูกผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ได้แก่ การทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษสมัยรัชกาลที่ ๔ นโยบายปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจอย่างเข้มข้นไว้ที่ส่วนกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในสมัยรัชกาลที่ ๗ รวมไปถึงการเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในสมัยปัจจุบัน ที่เน้นให้ประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ซึ่งล้วนแต่มีส่วนทำให้เกิดโครงการและแผนงานระดับชาติมากมาย เช่น นโยบายการขยายเมือง เส้นทางคมนาคมทางบก และเขตอุตสาหกรรมออกสู่ปริมณฑลโดยรอบเมืองหลวง เกิดการซื้อขายที่ดินเพื่อเก็งกำไรรวมทั้งมีส่วนในการสร้างค่านิยมรูปแบบใหม่ในการอุปโภค บริโภค ซึ่งส่งผลกระทบต่อการล่มสลายการสูญหายของทั้งพื้นที่ทางการเกษตร อาคารโบราณสถานอันมีค่าทางประวัติศาสตร์ และวิถีการดำรงชีวิตในสังคมไทย

ค่านิยมเป็นผลผลิตที่ชัดเจนประการหนึ่ง อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ในที่นี้จะกล่าวเน้นไปที่ค่านิยมที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดในการอนุรักษ์และการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานในระดับชุมชน ประเด็นปัญหาที่มีส่วนทำให้เกิดกรณีการทอดทิ้ง ละเลย หรือการรื้อถอนอุโบสถ วิหาร อาคารทางประวัติศาสตร์ แล้วทำการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิมขึ้นแทน เช่น ความเชื่อพื้นฐานเรื่องการทำบุญ ถูกปรับเปลี่ยนไปเน้นที่ปริมาณและวัตถุ, คนขาดความตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน, ระบบการบริหารขององค์กรมหาเถรสมาคมที่เลื่อนสมณศักดิ์ของสงฆ์โดยการพิจารณาจากการสร้าง

อาคารศาสนสถานขนาดใหญ่ ผนวกกับปัญหาเรื่องงบประมาณการดูแลที่ไม่ทั่วถึง และผูกขาดการอนุรักษ์ของกรมศิลปากร ซึ่งนับเป็นการสูญเสียหลักฐานด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมระดับชุมชนไปอย่างน่าเสียดาย

แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรีนั้น มุ่งทำการศึกษาเพื่อบันทึกสภาพ เก็บรวบรวมหลักฐานข้อมูลต่างๆ และนำเสนอถึงหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในระดับชุมชน, ความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีส่วนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัดโบราณสถานและชุมชน นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงการมุ่งประเด็นที่จะนำเสนอแนวคิดใหม่ในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งจะพิจารณาถึงทัศนคติความต้องการของคนในชุมชน เพื่อเสนอเป็นแนวทางการอนุรักษ์ที่มีความสอดคล้องกับนโยบายการกระจายอำนาจของรัฐสู่ท้องถิ่นและเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันมากที่สุด แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในลักษณะนี้ เป็นการศึกษาถึงศักยภาพด้านการอนุรักษ์ของประชาชนในท้องถิ่นที่เพื่อนำไปสู่ทิศทางที่จะเป็นในสภาพสังคมปัจจุบัน และเป็นการสนับสนุนให้ประชาชนได้รู้จักถึงบทบาทในการมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ความคิดริเริ่มพิทักษ์รักษาโบราณสถาน โดยองค์กรของชุมชนได้เองต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การศึกษา

๑. ศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน สภาพเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจสภาพโดยรวม เหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง และประเด็นปัญหาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

๒. ศึกษาถึงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และเนื้อหาทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่มีคุณค่าเหมาะสมต่อการศึกษาโดยพิจารณาจากการประเมินคุณค่าอันมีฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แยกไม่ได้จาก ชุมชนเพื่อการเก็บบันทึก รวบรวม และเสนอข้อมูลหลักฐานทั้งทางภาคเอกสารและภาคสนามซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวิชาการและแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป

๓.ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานและทัศนคติความต้องการของคนในชุมชน เพื่อสรุปเป็นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วมซึ่งสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน

๔.วิเคราะห์และเสนอแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชน

สาระสำคัญของการศึกษา

๑.ศึกษาลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี (กรณีศึกษาวัดอัมพวัน วัดปรังค์หลวง วัดโบสถ์บน วัดสิงห์ และวัดละมุดใน)

ผลจากการศึกษาข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับย่านชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษา ทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม ทำให้เห็นถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเป็นเมืองนนทบุรี ไม่ว่าจะเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการเมืองการปกครองอดีต หรือแหล่งรวมไพร่พลของกองทัพ รวมไปถึงการมีศักยภาพต่อระบบเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากภาคเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลไม้

พื้นที่ชุมชนริมคลองอ้อมย่านบางใหญ่และบางคูเวียง ถูกเลือกเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากศักยภาพดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นรวมไปถึงการพิจารณาจำนวนโบราณสถานที่กระจุกตัวเรียงรายกันอย่างหนาแน่นในแต่ละชุมชนย่อย โดยพยายามที่จะศึกษาให้หลากหลายด้านมากที่สุด เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและสร้างผลกระทบต่อชุมชนตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยเน้นไปที่ประเด็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ ภูมิธรรมชาติ น้ำท่วม สงคราม แผนพัฒนาเศรษฐกิจ

สังคม วัฒนธรรม อิทธิพลจากชาติตะวันตก รวมไปถึงประเด็นสำคัญซึ่งเป็นหัวข้อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือเรื่องของการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชน ที่มีรูปแบบประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของเวลาในแต่ละยุคสมัย

การศึกษาทำให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ที่ส่งผลให้ชุมชนชาวสวนริมคลองอ้อมมีแนวคิด วิธีการ และความเชื่อเกี่ยวกับอนุรักษ์ ซึ่งรวมไปถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มีความหมายที่บิดเบือนไปจากเดิม คือ จากการสืบทอดพระศาสนา การรักษาศิลปกรรม การสืบทอดวิชาช่าง หรือการสร้างควมมีหน้ามีตาให้กับชุมชน กลายเป็นการสร้างชื่อและแสดงฐานะของตนเอง โดยเน้นไปที่ขนาดความใหญ่โตโอฬาร เครื่องอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ และสิ่งใหม่ๆซึ่งเป็นการทำลายโบราณสถานอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อีกทั้งต่อมาการบริหารประเทศได้พัฒนาองค์กรขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบต่อโบราณสถานโดยตรงนั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อจารีตประเพณีหรือความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานกับชุมชนโดยรอบเท่าที่ควร แต่กลับเน้นไปที่แบบแผนแนวคิดและวิธีการตามที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก การเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมนั้น จะนำไปสู่การศึกษาเปรียบเทียบถึงพัฒนาการด้านแนวคิดวิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ทั้งที่เป็นจารีตปฏิบัติกันในกลุ่มชน กับระเบียบกรมศิลปากรและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ ๑

แสดงสถานที่ตั้งของแต่ละวัดและอาคารสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา เพื่อประโยชน์ในการประเมินคุณค่าและการปฏิบัติงานด้านเทคนิค

วัด	ตำบล	อำเภอ	อาคารโบราณสถาน
วัดอัมพวัน	บางม่วง	บางใหญ่	หอไตร
วัดปรังค์หลวง	บางม่วง	บางใหญ่	ปรังค์ , วิหารน้อย
วัดโบสถ์บน	บางคูเวียง	บางกรวย	อุโบสถ , วิหารทิศ , เจดีย์ , ซุ้มประตู
วัดสิงห์	บางคูเวียง	บางกรวย	วิหาร , หอไตร , หอระฆัง , ศาลาการเปรียญ , ศาลาท่าน้ำ , เจดีย์
วัดละมุดใน	บางคูเวียง	บางกรวย	หอไตร , ศาลาท่าน้ำ

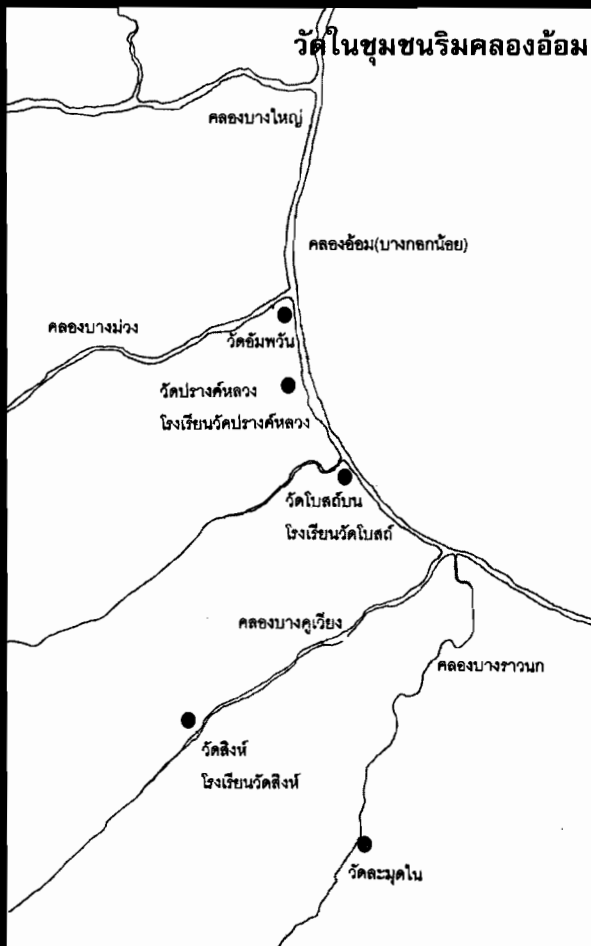

ภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน
ในช่วงประเพณีวันอาสาฬหบูชา-วันเข้าพรรษา (กรกฎาคม ๒๕๔๕)

ภาพแสดงงานประเพณีชักบาตรพระร้อยแปด
ของชุมชนริมคลองอ้อม (พฤศจิกายน ๒๕๔๓)

วัดอัมพวัน

ภาพที่ ๑-๒
หอไตร

วัดปรังค์หลวง

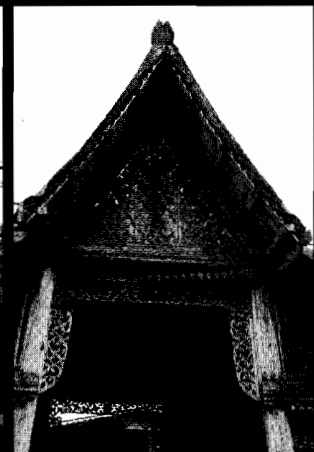
ภาพที่ ๑ ปรังค์

ภาพที่ ๒ วิหาร

วัดโบสถ์บัน

ภาพที่ ๑ อุโบสถ
ภาพที่ ๒ วิหาร
ภาพที่ ๓ รุานเสมา

วัดละมุดใน

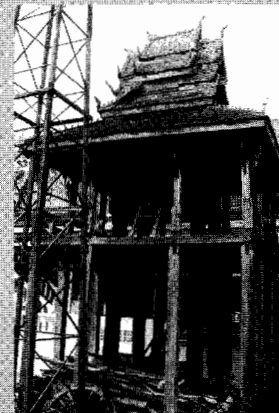
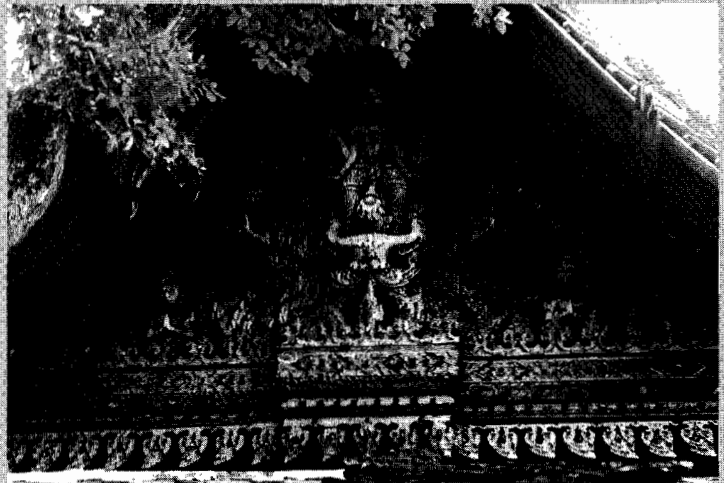
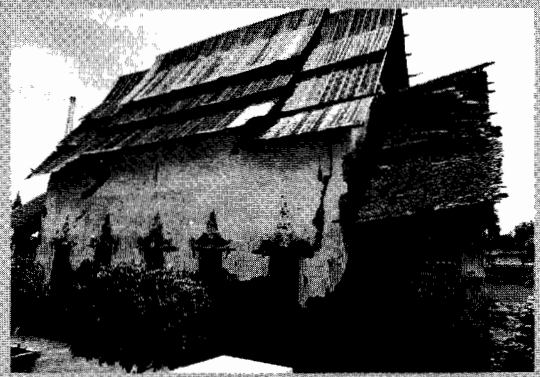
ภาพที่ ๑ หอไตรและศาลาท่าน้ำ
ภาพที่ ๒-๓ หอไตร
ภาพที่ ๔-๕ ศาลาท่าน้ำ

วัดสิงห์

ภาพที่ ๑-๒-๓ พระอุโบสถ

ภาพที่ ๔-๕ หอไตร

ภาพที่ ๖-๗-๘ พระระฆัง

๒. ศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

สภาพความเสื่อมโทรม

และคุณค่าของวัดในชุมชนริมคลองอ้อม

การประเมินคุณค่าของโบราณสถานโดยพิจารณาจากเงื่อนไขต่อไปนี้

๒.๑ คุณค่าความสำคัญของโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการ แบ่งออกเป็น

- ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน

- ด้านศิลปสถาปัตยกรรม คุณค่าด้านศิลปสถาปัตยกรรมในพื้นที่กรณีศึกษาอาจไม่คงความเป็นเลิศระดับชาติ แต่มีคุณค่าในตัวของโบราณสถานเองซึ่งมีลักษณะทางศิลปสถาปัตยกรรมแตกต่างกันออกไปตามช่วงเวลาของประวัติศาสตร์การก่อสร้าง รวมไปถึงความเชื่อและปัจจัยต่างๆในยุคปัจจุบันที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงไป ความสำคัญด้านศิลปสถาปัตยกรรมนั้นถือเป็นหลักฐานทางวิชาการที่สามารถบอกให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการของชุมชนได้ ซึ่งคุณค่าความสำคัญนี้จะพิจารณาจากอายุของอาคารโบราณสถาน

ความเป็นของแท้ดั้งเดิม ประโยชน์ใช้สอยปัจจุบัน สภาพความเสื่อมโทรมของอาคารโบราณสถาน และสภาพแวดล้อมโดยรอบอาคารโบราณสถาน

๒.๒ คุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน แบ่งออกเป็น

- ความเป็นศูนย์กลางและเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของชุมชน

- กิจกรรมและการสืบเนื่องทางวัฒนธรรม

- ประโยชน์เชิงท่องเที่ยว

ผลรวมของตัวเลขจากการประเมินคุณค่าในตารางที่ ๒ นั้น จะมีผลต่อการจัดลำดับคุณค่าความสำคัญของวัดและโบราณสถาน รวมไปถึงความเร่งด่วนในการอนุรักษ์ ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการเสนอแนวทางการอนุรักษ์ รวมไปถึงการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ผลสรุปจากตารางประเมินคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่าง วัดกับชุมชน และคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการ สามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

ตารางที่ ๒

ประเมินคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน และความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ

ชื่อวัด	คุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน			ประเภทอาคารโบราณสถาน	ปวศ.ความเป็นมาของชุมชน	
	ศูนย์กลางของชุมชนและที่พึ่งพิงทางจิตใจ	กิจกรรมและการสืบเนื่องทางวัฒนธรรม	ประโยชน์เชิงท่องเที่ยว			
วัดอัมพวัน	๒	๑	๒	หอไตร	๒	
วัดปรางค์หลวง	๑	๒	๒	ปรางค์ วิหาร	๓ ๑	
วัดโบสถ์บน	๓	๓	๓	โบสถ์ เจดีย์	๓ ๑	
วัดสิงห์	๓	๓	๓	วิหาร หอไตร หอรบ การเปรียญ ทำน้ำ เจดีย์	๓ ๓ ๓ ๓ ๓ ๓	
วัดละมุดใน	๑	๒	๑	หอไตร ทำน้ำ	๒ ๒	

จำนวนค่าของตัวเลข ๑-มาก , ๒-ปานกลาง , ๓-น้อย , ๐-ไม่มี

ตารางที่ ๓
การจำแนกกลุ่มและจัดลำดับความสำคัญ

กลุ่ม	วัด	ค่าเฉลี่ยตัวเลข	สรุปการประเมินคุณค่า
			ความสัมพันธ์ระหว่างวัด กับชุมชน ความสำคัญของโบราณสถาน ในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ
๑	วัดสิงห์ วัดโบสถ์บน	๑๖- ๒๔	มาก มาก
๒	วัดอัมพวัน วัดปรางค์หลวง วัดละมุดใน	๗ - ๑๕	ปานกลาง มาก

คุณค่าความสำคัญของโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการ											รวม
	สมัย	อายุ	ความเป็น ของแท้	การบูรณะที่ผ่านมา				ประโยชน์ ใช้สอย	สภาพความ เสื่อมโทรม	ความเหมาะสม ของสภาพแวดล้อม	
				มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มี				
	รัตน.	๒	๒			*		๐	๓	๑	๑๕
	อยุธยา.	๓	๑	*				๑	๑	๐	๑๔
	รัตน.	๑	๐	*				๐	๐	๐	๗
	อิน.	๒	๒		*			๓	๒	๒	๒๓
	รัตน.	๒	๑	*				๑	๑	๒	๑๗
	อิน.	๒	๓			*		๒	๓	๑	๒๓
	รัตน.	๒	๓			*		๐	๓	๑	๒๑
	รัตน.	๒	๓			*		๑	๓	๑	๒๒
	รัตน.	๒	๒		*			๓	๑	๑	๒๑
	รัตน.	๒	๒	*				๓	๑	๑	๒๑
	รัตน.	๒	๐	*				๐	๐	๒	๑๖
	รัตน.	๒	๒		*			๐	๓	๑	๑๕
	รัตน.	๒	๒			*		๑	๓	๑	๑๕

๓. ศึกษาหาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน แบบประชาชนมีส่วนร่วม

อันเป็นการพยายามศึกษาหาสาเหตุของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ที่ผ่านมา โดยแบ่งออกเป็นประเด็นต่างๆ ได้แก่

๓.๑ ศึกษาถึงความขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจในการจัดการ โบราณสถาน

โดยเริ่มต้นศึกษาประวัติศาสตร์และที่มาแห่งการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยในอดีตจากหลักฐานเอกสารที่ปรากฏ เพื่อให้เห็นถึงจุดเริ่มต้น วิธีการปฏิบัติ ขั้นตอนการดูแลรักษา หรือการคุ้มครองโบราณสถานโดยรวม จนกระทั่งถึงการอนุรักษ์โบราณสถานในปัจจุบัน

จากการศึกษาค้นคว้าที่ผ่านมา ได้สะท้อนให้เห็นภาพรวมของประวัติศาสตร์ อันเป็นจุดเริ่มต้นและได้พัฒนามาสู่การอนุรักษ์โบราณสถานในปัจจุบัน ข้อมูลที่ได้จากหลักฐานเอกสารส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นพงศาวดาร จดหมายเหตุ ประชุมประกาศต่าง ๆ นั้น ได้เริ่มต้นจากสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อาทิ พระเจดีย์ พระปราสาท หรือพระพุทธรูป ฯลฯ คือการมีกฎหมายลักษณะโจร อันเป็นลักษณะของกฎหมายห้ามขโมยจับ และบทลงโทษต่อบุคคลที่ลักลอบหรือทำลาย ซึ่งได้ปฏิบัติยึดถือกันสืบต่อมาระยะหนึ่ง ส่วนหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะปฏิสังขรณ์นั้น มักปรากฏให้เห็นถึงมีความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์ ราชินิกุล เหล่าขุนนาง หรือกลุ่มผู้นำชั้นสูงที่มีต่อพุทธศาสนาและศาสนสถานเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ต้องดูแลวัดคู่บ้านคู่เมือง รวมถึงพระบรมมหาราชวังให้สง่างามสมศักดิ์ศรีอยู่เสมอ ในขณะที่วัดอื่นๆ ซึ่งได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์นั้น มักมีความสำคัญหรือสัมพันธ์กันมานับแต่อดีต หรือเป็นวัดที่บรรดาราชวงศ์เคยบูรณะปฏิสังขรณ์ไว้ก่อน แต่การไม่สำเร็จลุล่วงเป็นต้น ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นไม่ปรากฏเรื่องราวบันทึกหรือหลักฐานเกี่ยวกับการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเลย แต่จากการศึกษาถึงวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการสืบต่อพระศาสนาของคนไทยในอดีต ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าการดูแลรักษาวัดวาอารามนั้น ได้กระทำกันมาอย่างต่อเนื่อง อาจจะโดยพระสงฆ์หรือผู้นำในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของตำนานบอกเล่า ไม่มีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร กระทั่งมาปรากฏเป็นหลักฐานให้เห็นได้บ้างในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ซึ่งเชื่อกันว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการเริ่มเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมไทยก็ได้ กล่าวคือประชาชนทั่วไปเริ่มมีอิสระในชีวิตและการทำมาหากินมากขึ้น ไม่ต้องเข้า

สังกัดมูลนายหรือเป็นไพร่ทาสเหมือนสังคมแต่เดิม ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๕ ขณะเสด็จประพาสตามหัวเมืองต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงชาวบ้านที่มีฐานะหรือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน หรือพระสงฆ์ที่มีฝีมือทางการช่าง เป็นผู้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในท้องถิ่นของตน เป็นต้น

ในระยะต่อมาอิทธิพลตะวันตกได้บีบคั้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้ง คือการปฏิรูประบบโครงสร้างของสังคมสู่ระบบราชการ มีเทศบาลมณฑลขึ้นตรงต่อศูนย์กลาง จากจุดนี้ทำให้สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะปฏิสังขรณ์ใดๆ ได้เปลี่ยนมือจากบุคคลธรรมดาไปสู่ข้าราชการที่ดูแลรับผิดชอบในพื้นที่ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเฉพาะกับวัดที่มีความสำคัญอันมีอายุมาก หรือมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ หรือเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และราชินิกุล ส่วนวัดท้องถิ่นอาจไม่มีความเข้มงวดเท่าใดนัก ซึ่งในระยะนี้น่าจะได้หมายรวมถึงสิ่งปลูกสร้างโบราณสถานอื่นๆ ที่ไม่ใช่เฉพาะวัดกับวังเท่านั้น อีกทั้งกระแสของชาตินิยมช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ในเวลาต่อมา ได้ส่งผลต่อแนวคิดและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของชนชั้นผู้นำมากขึ้นผนวกกับเป็นภาวะที่มีการลักลอบขุดและทำลายวัดโบราณกันมาก ทำให้ต้องมีการออกกฎระเบียบในการดูแลรักษาคุ้มครองและการมีบทลงโทษต่อผู้ที่กระทำผิดซึ่งได้พัฒนาไปสู่การมีกฎหมายหรือพระราชบัญญัติโบราณสถาน รวมไปถึงการกำหนดขั้นตอนวิธีการต่างๆ ในการปฏิบัติดูแลและมอบอำนาจหน้าที่ในการดูแลนั้นให้กับหน่วยงานในสังกัดของรัฐทำงานรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียวสืบมา ปัจจุบันกฎระเบียบและพระราชบัญญัติเกี่ยวกับโบราณสถานที่มีผลบังคับใช้นั้นได้แก่ ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘, พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕

ซึ่งจากสภาพปัญหาปัจจุบันในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ได้เกิดขึ้นสามารถสรุปประเด็นใหญ่ได้ดังนี้ ได้แก่ เนื้อหาในกฎหมายยังไม่มีกำหนดแบ่งประเภทโบราณสถานอย่างชัดเจน เช่น อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี (มีลักษณะเป็นซาก, หมุดประโยชน์ใช้สอย) หรืออาคารทางประวัติศาสตร์ (มีลักษณะเป็นปูชนียสถาน, บ้าน, วัด, ยังมีประโยชน์ใช้สอย) เป็นต้น เพื่อใช้ในการจัดระเบียบและข้อปฏิบัติสำหรับการกำหนดหรือแบ่งระดับคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน ทั้งนี้เพื่อการจัดสรรงบประมาณในการบูรณะให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง อีกทั้งยังขาดกฎหมายสนับสนุนการอนุรักษ์โบราณสถานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น กฎหมาย

ผังเมืองที่กำหนดเขตอนุรักษ์ชุมชนเมืองที่มีคุณค่า เทศบัญญัติที่กำหนดเขตอนุรักษ์ชุมชนชนบทที่มีคุณค่า รวมถึงยังไม่มีกฎหมายการจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเป็นเจ้าของเรื่องในการรักษาโบราณสถาน โดยมีภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนและเมืองครผู้ให้คำปรึกษาในกิจการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ฯลฯ ส่วนกรมศิลปากรเป็นผู้ปฏิบัติจึงจะเกิดลักษณะของการตรวจสอบและสมดุลกันได้

ทำให้เห็นว่าการอนุรักษ์โบราณสถานโดยรวมที่ผ่านมาในอดีตและปัจจุบัน บางส่วนเป็นไปในลักษณะนโยบายการจัดการเชิงเดียวด้วยการพึ่งพากลไกรัฐโดยเฉพาะกฎหมายหรือมาตรการต่างๆ เพื่อการควบคุม เช่น การแบ่งหรือการกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่ส่วนอาคารอนุรักษ์ เป็นต้น โดยถือว่ารัฐเป็นเจ้าของโบราณสถานเหล่านั้น ในขณะที่ความแตกต่างเรื่องคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานระดับชุมชนนั้น อาจมีน้อยไม่เหมือนกัน หรืออาจไม่สำคัญด้านลักษณะเฉพาะแห่งยุคสมัยเมื่อเทียบกับโบราณสถานระดับชาติที่ต้องใช้มาตรการควบคุมดูแลอย่างเข้มข้น ดังนั้นระดับการอนุรักษ์หรือดูแลรักษาน่าจะมีความแตกต่างในขั้นตอนวิธีการ อาทิ การคำนึงถึงประเพณีความเชื่อ หรือประโยชน์การใช้สอยของชุมชนท้องถิ่นควบคู่ไปพร้อมกับการจัดการของรัฐดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่มาของปัญหาของการบังคับใช้กฎหมายด้านทรัพยากรต่างๆ มีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่การมองทรัพยากรแต่ละประเภทแยกออกจากกัน เห็นได้ชัดจากการที่กฎหมายให้อำนาจหน่วยงานราชการหน่วยงานหนึ่งเพียงหน่วยงานเดียวมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เช่น การดูแลโบราณสถานซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลและรับผิดชอบของหน่วยงานรัฐทำให้บางส่วนได้กลายมาเป็นปัญหาความขัดแย้ง ความต้อยประสิทธิภาพของการจัดการ รวมถึงส่งผลกระทบต่อสถาบันทอนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโบราณสถานลงไปอย่างซ้ำๆ ท้ายที่สุดประชาชนก็หลุดออกไปจากวงโคจรของการอนุรักษ์ดูแลรักษาวัตถุหรือโบราณสถาน ทั้งนี้อาจเกิดจากการที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของคนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรเท่าที่ควร อันเป็นส่วนหนึ่งที่น่าจะมาจากปัญหาด้านงบประมาณ และการขาดมิติทางสังคมและวัฒนธรรมผนวกกับการเร่งพัฒนาสภาพสังคมให้ดำเนินไปตามกระแสเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ ซึ่งน่าจะถึงเวลาอันควรอย่างยิ่งที่จะต้องคิดหาและพัฒนาวิธีการใหม่ๆ เพื่อเป็นหนทางแก้ไข หรือเป็นทางออกที่สอดคล้องเหมาะสมกับปัจจุบัน

๓.๒ ศึกษาทฤษฎีสากลว่าด้วยความสำคัญของการมีส่วนร่วม หลักการหรือแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Citizen Participation หรือ Public Participation) นั้นเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับทั้งในระดับภายในและระหว่างประเทศว่าเป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาแบบยั่งยืน ในคำประกาศริโอ (Rio Declaration on Environment and Development) เป็นเอกสารที่นานาประเทศยอมรับในการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มในกระบวนการตัดสินใจของรัฐ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นมิติหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับรากหญ้า อันเป็นระดับที่มักจะถูกมองข้ามในอดีต

โดยหลักการมีส่วนร่วมนั้น เป็นหลักการที่มาจากพื้นฐานของประชาธิปไตย มีแนวคิดที่เชื่อถือเหตุผลในการแก้ปัญหา และการยอมรับว่าอำนาจการตัดสินใจต่างๆ เป็นของประชาชน ดังนั้นการที่จะเข้าใจการมีส่วนร่วมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์ในเรื่องการเมืองระบอบประชาธิปไตยไปพร้อมๆ กันด้วย

๓.๓ ศึกษาถึงกรณีศึกษาในประเทศไทย จำนวน ๕ กรณีศึกษา เพื่อศึกษาขั้นตอน วิธีการ และวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสัมฤทธิ์ผลในการอนุรักษ์ ได้แก่

- การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนเกาะเกร็ด โดยชุมชนมอญเกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
- โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดย ชุมชนมอญสามโคก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี
- แนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มคลองนนทบุรี โดยจังหวัดนนทบุรี กลุ่มคนรักน้ำ และโครงการจัดการเมืองแห่งสหประชาชาติ
- การพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ต โดย เทศบาลเมืองภูเก็ต อ.เมือง จ.ภูเก็ต
- โครงการประชามคมชุมชนคลองคูเมืองเดิมสามแพร่งของชุมชนสามแพร่ง โดยแพร่งภูธร แพร่งนรา แพร่งสรรพศาสตร์ จ.กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษากรณีศึกษาทั้ง ๕ แห่ง ทำให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นการรวมตัวของคนในชุมชน ขั้นตอนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งสามารถสรุปถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลกับโครงการอนุรักษ์ ดังนี้

- ๑)ความบิ่บคั้นจากภาวะวิกฤต เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การพัฒนาที่ดิน ภัยธรรมชาติ
- ๒)วิสัยทัศน์ผู้นำ
- ๓)การริเริ่มโครงการจากคนภายในชุมชน
- ๔)การมีจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน
- ๕)การมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๖)การเข้าใจและเล็งเห็นถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความภูมิใจในท้องถิ่น และศิลปกรรมของชุมชน
- ๗)การเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา
- ๘)ความต่อเนื่องจริงจังในการทำงาน
- ๙)การได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และสื่อมวลชน
- ๑๐)กิจกรรม
- ๑๑)มีกฎหมายหรือผังแม่บทรองรับสนับสนุน

๔.กำหนดทิศทางสำหรับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน แบบประชาชนมีส่วนร่วม

เป็นการพิจารณานำเอาแนวคิดจากที่ได้ศึกษาทฤษฎี สากลว่าด้วยความสำคัญของการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ ในการบริหารจัดการโบราณสถาน และข้อดีของปัจจัยบางประการ ที่ทำให้การศึกษาในประเทศไทยดำเนินไปสู่ความสำเร็จ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาประเด็นของการออกแบบวางแผนและขั้นตอนต่างๆ ของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย

๕.การเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี (กรณีศึกษาวัดอัมพวัน วัดปรางค์หลวง วัดโบสถ์บน วัดสิงห์ และวัดละมุดใน) โดยได้คำนึงถึง

๕.๑ ทัศนคติ ความต้องการ และข้อเสนอแนะจากชุมชน
การจะทราบถึงอุปสรรค หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน ในชุมชนโดยตรงนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีสังเกตการณ์ เข้าร่วมกิจกรรม พูดคุย สอบถาม สัมภาษณ์ และการนำแบบ สอบถามเข้ามาใช้ เพื่อช่วยในการประเมินผลทัศนคติต่างๆ ของชุมชน อาทิ ในเรื่องความรู้ ความเข้าใจ การมีจิตสำนึกร่วม แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นต้น นอกจากนี้ยัง รับรู้ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ภายในชุมชน รวมไปถึงทิศทางในการแก้ไขปัญหา ซึ่งในแบบ สอบถามยังให้ข้อมูลอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้วย

แบบสอบถามที่ใช้กับชุมชนโดยรอบวัดกรณีศึกษาแบ่ง ออกเป็น ๓ ชุด ตามความยากง่ายของสำนวนภาษาที่ใช้และการ มุ่งให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ

แบบสอบถามชุดที่ ๑ สำหรับคนในชุมชนทั่วไป จะมี ลักษณะการใช้ภาษาที่ง่าย คำถามง่าย จำนวนคำถามไม่มาก มีตัวเลือกให้ตอบพร้อมกับมีช่องว่างให้แสดงความคิดเห็น

แบบสอบถามชุดที่ ๒ สำหรับครู อาจารย์ ที่สอนใน โรงเรียนพื้นที่กรณีศึกษา และพระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดกรณี ศึกษา แบบสอบถามจะมีความยากกว่าชุดแรก โดยมุ่งเน้นให้ แสดงความคิดเห็น ชี้ปัญหา และให้เสนอความน่าจะเป็นในการ แก้ไข

แบบสอบถามชุดที่ ๓ สำหรับบุคคลภายนอกพื้นที่ กรณีศึกษา เช่น ข้าราชการ ครู อาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษา โบราณคดี-ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม รวมไปถึงบุคคลที่ สนใจในโบราณสถานและการอนุรักษ์โบราณสถาน

จากแบบสอบถามที่ได้รับในการออกสำรวจครั้งนี้มี ความสำคัญในฐานะที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ ให้ ทราบถึงข้อมูลเนื้อหาทางด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา ทัศนคติ ความต้องการ รวมไปถึงข้อขัดแย้งต่างๆโดยที่กลุ่มตัวอย่างนี้ ไม่ได้เน้นทางสถิติ หรือหมายความว่าถึงการเป็นตัวแทนของคน ในชุมชนทั้งหมด

ตารางที่ ๔ สรุปแบบสอบถามทัศนคติของคนในชุมชนเกี่ยวกับโบราณสถาน และประเด็นการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถาน (คิดเป็น ๘๒ %)

ประเด็นคำถามจากแบบสอบถาม	แบบสอบถามชุดที่ ๑		แบบสอบถามชุดที่ ๒	
	คนในชุมชน	พระสงฆ์	ครู / อาจารย์	
๑. คนในชุมชน				
- คนดั้งเดิมในพื้นที่	๕๕%	๔๐%	๓๕%	
- คนย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่	๕๕%	๖๐%	๖๕%	
๒. การไปวัดโดยเฉลี่ยของคนในชุมชน				
- ไปบ่อย	๘๐%		๖๕%	
- ปานกลาง	-	-	๑๕%	
- นานๆ ไปครั้ง	๗.๕%		๑๕%	
- น้อย	๒.๕%		๕%	
๓. จุดประสงค์หลักในการไปวัด				
	ไปทำบุญ		ไปทำบุญ	
๔. ทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของวัด				
- ดีขึ้น	๕๕%	๗๐%	๘๕%	
- เหมือนเดิม	๕%	๑๐%	๕%	
- แย่ลง	๒๐%	-	๑๐%	
- ไม่แสดงความคิดเห็น	๒๐%	๒๐%	-	
๕. การรับรู้ว่าจะอะไรคือโบราณสถานสำคัญภายในชุมชน				
- รู้	๑๐๐%	๑๐๐%	๙๐%	
- ไม่แสดงความคิดเห็น	-	-	-	
การรับทราบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ หรือ ที่มาของโบราณสถานนั้นๆ	ของเก่าโบราณสมัย ปลายอยุธยา-ธนบุรี	ของเก่าแก่ แต่ไม่ทราบประวัติ	ของเก่าแก่ แต่ไม่ทราบประวัติ	
๖. ทัศนคติที่มีต่อโบราณสถาน				
- รู้สึกภูมิใจ	๖๐%	๓๐%	๖๐%	
- รู้สึกดีใจ	-	-	-	
- รู้สึกตื่นเต้น หวังหวาน	๑๐%	-	๒๕%	
- รู้สึกดี	๒๕%	๒๐%	๑๐%	
- รู้สึกเฉยๆ	๕%	-	-	
- ไม่แสดงความคิดเห็น	๒๐%	๕๐%	๕%	
๗. ทัศนคติที่มีต่อสภาพของโบราณสถาน ณ เวลาปัจจุบัน				
- ดีขึ้น	๕๐%	๗๐%	๑๐๐%	
- แย่ลง	๓๕%	๒๐%	-	
- เฉยๆ ไม่แสดงความคิดเห็น	๑๕%	๑๐%	-	
๘. การได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล หรืออนุรักษ์โบราณสถานในชุมชน				
- อยากเข้ามามีส่วนร่วม	๓๕%	๘๐%	๙๕%	
- เฉยๆ	๓๕%	๑๐%	-	
- ไม่อยากเข้ามามีส่วนร่วม	๕%	๑๐%	-	
- ไม่อยากแสดงความคิดเห็น	๒๕%	-	๕%	

ประเด็นคำถามจากแบบสอบถาม	แบบสอบถามชุดที่ ๑	แบบสอบถามชุดที่ ๒	
	คนในชุมชน	พระสงฆ์	ครู / อาจารย์
๙. ทศนคติและความต้องการจากคนในชุมชน			
ถ้า ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดทิศทาง			
การอนุรักษ์			
-วิธีการอนุรักษ์จะต้องรักษาคุณค่าและรูปแบบดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด	๓๕%	๘๐%	๙๕%
-ให้กรมศิลปากรปฏิสังขรณ์ แล้วขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน	๒๕%	๕%	-
-อยากให้เป็นที่แหล่งความรู้	-	-	๑๕%
-อยากให้เป็นที่แหล่งท่องเที่ยว	-	๒๕%	๑๕%
-อยากจัดทำเอกสารเผยแพร่	-	-	๑๐%
-อยากสร้างจิตสำนึก	-	-	๒.๕%
-อยากให้ร่มรื่นสวยงาม	-	๒๐%	-
-อยากให้กรมศิลปากรกับชุมชนร่วมมือกันในการดูแลรักษา	-	-	๒.๕%
-อยากให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลโบราณสถาน	-	-	๒.๕%
-ดัดแปลงแก้ไขใหม่ให้ใช้ได้	๑๕%	-	-
-คงสภาพเดิม เสริมความมั่นคง	๑๕%	-	๒.๕%
-ให้กรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบเหมือนเดิม	-	-	๒.๕%
-เก็บของเก่า สร้างของใหม่แทน	๒.๕%	๕%	-
-ไม่แสดงความคิดเห็น	๗.๕%	-	๒.๕%

ตารางที่ ๕

สรุปทัศนคติของบุคคลภายนอกเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานระดับชุมชน (๑๘%)

ประเด็นคำถามจากแบบสอบถาม	แบบสอบถามชุดที่ ๓ บุคคลภายนอก
๑. ประเภทของบุคคลภายนอก	
-ข้าราชการ	๖๐%
-พนักงาน ลูกจ้าง	๒๐%
-เจ้าของกิจการ	๑๐%
-นักศึกษา	๑๐%
๒. ทัศนคติที่มีต่อโบราณสถาน	
-เป็นอนุสรณ์สถานที่บอกเล่าเรื่องราวในอดีต	๔๐%
-เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์	๑๕%
-เป็นมรดกทางวัฒนธรรม	๑๕%

-เป็นสิ่งที่มีความค่าควรแก่การรักษาไว้สืบไป	๑๕%
-เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความค่าทางศิลปะ	๕%
-ส่วนมากมีความเสื่อมโทรม	๕%
-ส่วนมากได้รับการบูรณะจนไม่เหลือหลักฐานดั้งเดิม	๕%

๓. มองโบราณสถานในฐานะที่

-เท่าเทียมกัน	๑๕%
-ไม่เท่าเทียมกัน	๘๕%

โดยให้มุมมองที่ไม่เท่าเทียมกันจากเหตุผล ดังนี้

-อายุเวลาของโบราณสถานที่ต่างกัน	๒๐%
-จุดมุ่งหมายของการสร้างที่ต่างกัน	๒๐%
-ได้รับการดูแลรักษาไม่เท่าเทียมกัน	๒๐%
-มีความหมายต่อคนต่างกัน	๑๐%
-มีความสำคัญต่างกัน	๑๐%
-ได้รับการคุ้มครองไม่เหมือนกัน (การขึ้นทะเบียน)	๕%

๔. ความคิดเห็นเกี่ยวกับขั้นตอนการปฏิบัติการอนุรักษ์

โบราณสถานของกรมศิลปากรที่ผ่านมา

-เห็นด้วย	๓๐%
-----------	-----

แต่ต้องปรับระบบการทำงานให้สอดคล้องกับปัจจุบันมากขึ้น

-ไม่เห็นด้วย	๗๐%
--------------	-----

เพราะที่ผ่านมาหลักฐานสูญหายไปมาก ไม่มีการตรวจสอบในการทำงาน ละเลยชุมชน และล่าช้าด้านงบประมาณ

๕. ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นความสัมพันธ์ระหว่าง

โบราณสถาน วัด และชุมชนโดยรอบ ได้แก่

-ชุมชนยังไม่เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน	๓๕%
-ชุมชนยังไม่รู้ลึกว่าเป็นเจ้าของโบราณสถาน	๑๕%
-ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคสมัยปัจจุบัน	๑๕%
-การเข้าใจว่ากรมศิลปากรเท่านั้นที่เป็นผู้รับผิดชอบดูแล	๑๐%
-อื่นๆ อาทิ	๒๕%

การบูรณะโบราณสถานแบบรับเหมา

ชุมชนรู้สึกไม่ได้รับผลประโยชน์จากการอนุรักษ์

ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เป็นต้น

๖. ทศนคติในการให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอนุรักษ์

-เห็นด้วย	๙๕%
-----------	-----

คนในชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และกำหนดทิศทางการจัดการโบราณสถาน รวมไปถึงเพื่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ตรงในการทำงาน

-ไม่เห็นด้วย	๕%
--------------	----

ต้องพิจารณาความสำคัญของโบราณสถานอย่างถี่ถ้วนมาก
กรมศิลปากรก็จำเป็นต้องเข้ามารับผิดชอบดำเนินการเอง
เพราะบางแห่งอาจมีความสำคัญ

๕.๒ ปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานที่เกิดขึ้นในพื้นที่กรณีศึกษา คือ ภาวะวิกฤตอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อสภาพทางกายภาพทัศนคติและจิตใจ การขาดความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของตัวโบราณสถานที่อยู่ในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมากต่อการพัฒนาไปสู่สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีจิตสำนึกร่วมกัน การมีผู้นำและการรวมกลุ่มเพื่อคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของคนในชุมชน เป็นต้น รวมไปถึงการบริหารจัดการของภาครัฐที่ใช้อำนาจจากศูนย์กลางมากเกินไปส่งผลให้เกิดปัญหาในระยะยาวซึ่งไม่ได้เป็นการส่งเสริมหรือก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างแท้จริง และประเด็นปัญหาที่สำคัญอีกประการคือ การจัดสรรเงินงบประมาณที่จะต้องนำมาใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของการมีส่วนร่วม

๕.๓ วัตถุประสงค์ของแนวทางการอนุรักษ์ มุ่งเน้นบทบาทของคนในชุมชนกับการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นความต้องการ ปัญหา และการเสนอแนะในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในพื้นที่ของชุมชนเพื่อการหาความเป็นไปได้ในการวางทิศทางหรือแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์แบบประชาชนมีส่วนร่วม โดยที่แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชนนั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน สามารถรองรับประโยชน์ใช้สอย วัดสามารถเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและชุมชนได้ รวมไปถึงการสามารถปรับตัวให้เท่าทันกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเอง ในขณะเดียวกันก็ต้องเป็นประโยชน์ต่อด้านทางวิชาการด้วย โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาศักยภาพและบทบาทของชุมชนให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเกิดจากการร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชนสามารถประสานการทำงานร่วมกับทั้งภาครัฐและเอกชนได้ สามารถบริหารจัดการกับสมบัติทางวัฒนธรรมของชุมชนได้เองต่อไปในอนาคต

๕.๔ แผนอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วม การที่จะมุ่งเน้นให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ การดูแลรักษา และการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น จำเป็นที่จะต้องให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนพื้นที่กรณีศึกษาครั้งนี้ มีความรู้ความเข้าใจและสามารถตระหนักได้ถึงคุณค่าของโบราณสถานก่อน ซึ่งเมื่อเกิดความตระหนักแล้ว สิ่งที่ตามมาคือ การมีจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนเอง ดังนั้น การเริ่มต้นในแนวทางการอนุรักษ์น่าจะเป็นการให้ข้อมูล ความรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชนก่อนเป็นประการแรก เพราะก่อนที่จะประชาชน

หรือคนในชุมชนจะสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นที่จะต้องนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสิ่งที่จะต้องพูดคุยกัน และหนทางที่จะให้ข่าวสารข้อมูลความรู้ นั้น อาจจะเป็นการนำเสนอผ่านทางสื่อต่างๆ ซึ่งการนำเสนอดังกล่าวนั้น ยังไม่ใช่กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นแค่เพียงการนำเสนอสู่สาธารณชนเท่านั้น แต่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือการที่ประชาชนได้นำเอาข้อมูลความรู้ต่างๆ มาพูดคุย ได้แย้ง แสดงความคิดเห็นปรึกษาหารือกัน หรือแม้กระทั่งเกิดเป็นความคิดริเริ่มใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในแนวทางการอนุรักษ์ และเพื่อความสัมฤทธิ์ผลแห่งการอนุรักษ์ในระยะยาว

การศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวทางการอนุรักษ์แบบประชาชนมีส่วนร่วมครั้งนี้ (ตุลาคม ๒๕๔๕) เป็นช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๙) ซึ่งมีแนวคิดที่จะให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยนำมิตินิยมความคิดของสังคมทุกระดับมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม อีกทั้งอยู่ในช่วงระหว่าง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งสำคัญอีกประการ คือการปฏิรูประบอบราชการของไทย เพื่อเป็นการพยายามส่งถ่ายและกระจายอำนาจการบริหารลงสู่ท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมให้มากขึ้น การเรียนการสอนของแต่ละท้องถิ่นสามารถผลิตหลักสูตรเฉพาะของตนเองได้รวมถึงกระทรวงวัฒนธรรมที่สนับสนุนนโยบายในการบูรณาการงานวัฒนธรรม ศาสนา และศิลปะเข้าด้วยกัน พยายามประสานการทำงานโดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาชน สังคม ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะที่บุคคลเหล่านี้เป็นเจ้าของศิลปวัฒนธรรม โดยภาครัฐจะสนับสนุนด้านเทคนิควิชาการ

ดังนั้นการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์แบบประชาชนมีส่วนร่วมให้กับอาคารโบราณสถาน ที่ได้จำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม (อ้างอิงจากตารางที่ ๓) โดยจะไม่เน้นถึงวิธีการหรือเทคนิคการอนุรักษ์ แต่พยายามจะมุ่งพิจารณาอุปสรรคการอนุรักษ์ และเสนอแนะแนวทางการแก้ไขแบบองค์รวม เพื่อคาดหวังให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลต่อการอนุรักษ์ในระยะยาว แนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อมจังหวัดนนทบุรี(กรณีศึกษาบริเวณคลองบางม่วง-บางคูเวียง) มีโครงสร้างหลัก ๕ ประการในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การศึกษา เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับคนในชุมชน ปรับหลักสูตรการศึกษา

๒. การบริหารจัดการ เพื่อกระจายอำนาจบริหารจัดการ การ กระบวนการมีส่วนร่วมในแผนงาน

๓. กลไกทางกฎหมาย เพื่อปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับ มาตรการควบคุม

๔. กิจกรรมส่งเสริมฟื้นฟู เพื่อดำเนินการอนุรักษ์ ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านเศรษฐกิจ

๕. การสนับสนุนส่งเสริม เพื่อจากภาครัฐ จากภาคเอกชน จากสื่อมวลชน

๕.๕ โครงการอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วม จากโครงสร้างหลัก ๕ ประการที่กล่าวไปข้างต้น เป็นการวางแผนโครงสร้างสำหรับแก้ไขปัญหามรดกที่พบในพื้นที่กรณีศึกษา ดังนั้นการเสนอแนะจะมุ่งไปที่การเพิ่มเติมเนื้อหาสาระและปรับเปลี่ยนแก้ไข เพื่อให้ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานลุล่วงไปในระดับแผนงาน โดยพยายามเน้นที่แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานระดับชุมชนการวางแผนให้สอดคล้องกับปัญหา และมีผลสืบเนื่องในระยะยาวมากที่สุด และเพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชนเกิดความสัมฤทธิ์ผล จึงได้สร้างกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ให้เป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้นในลักษณะของโครงการต่างๆ

๑)โครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน
การเสนอแผนงานการอนุรักษ์โบราณสถานในแบบประชาชนมีส่วนร่วมในครั้งนั้น ได้พิจารณาจากเงื่อนไขของปัญหาโดยรวมที่ได้เกิดขึ้นในพื้นที่และโครงสร้างหลัก๕ประการที่เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามา แผนงานการอนุรักษ์จะนำเสนอในรูปแบบของโครงการต่างๆ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ **โครงการหลักและโครงการเสริม** ได้แก่

โครงการหลัก ประกอบด้วย โครงการบันทึกหลักฐานทางสถาปัตยกรรม โครงการฟื้นฟูสภาพภูมิทัศน์ โครงการสัมมนาเรื่องการบริหารจัดการและอนุรักษ์โบราณสถาน โครงการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและโครงการปฏิรูปการเรียนรู้

โครงการเสริม ประกอบด้วยโครงการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้ชุมชน โครงการเสียงจากชุมชนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน โครงการอาสาสมัครนักอนุรักษ์รุ่นเยาว์ โครงการโบราณสถานสัญจร และโครงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

๒) ข้อเสนอแนะ : โครงการที่สอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละชุมชน

จากการจัดจำแนกและลำดับคุณค่าของกลุ่มอาคารโบราณสถาน (อ้างอิงจากตารางที่ ๒ และ ๓) รวมไปถึงการได้

รับทราบถึงทัศนคติ ความต้องการ ข้อเสนอแนะต่างๆจากแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละชุมชนซึ่งจะมีผลทั้งต่อความเข้มข้นในการอนุรักษ์ การพัฒนา และการเสริมสร้างศักยภาพให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งในแต่ละกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ ๑ : วัดโบสถ์บน วัดสิงห์

เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนมีมาก มีกิจกรรมในช่วงระหว่างปีมีมาก โบราณสถานมีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการในระดับเฉลี่ยที่มาก ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน และคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานกลุ่มที่ ๑ นี้ น่าจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาและเสริมสร้างบทบาทการอนุรักษ์ให้ชัดเจนมากขึ้นได้ ประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์นั้นมีความน่าจะเป็นที่ค่อนข้างสูงเช่นกัน หากได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจัง

กลุ่มที่ ๒ : วัดอัมพวัน วัดปรางค์หลวง และวัดละมุดใน

เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในระดับปานกลาง มีกิจกรรมในช่วงระหว่างปีเบาบางกว่ากลุ่มแรก กิจกรรมที่ดำเนินอยู่จะเกี่ยวเนื่องเฉพาะแต่กับประเพณีทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ อาจเนื่องมาจากชุมชนที่มีขนาดเล็กกว่า แต่ขณะเดียวกันกลุ่มของโบราณสถานนั้นมีคุณค่าความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการมาก ส่งผลต่อความเป็นไปได้ในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน และการอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งควรต้องเร่งดำเนินการ เสริมสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่างๆอย่างจริงจัง และต่อเนื่องมากขึ้นกว่าเดิม

จากจำนวนโครงการที่ได้เสนอแนะไว้ จึงจำเป็นต้องเลือกใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมตามศักยภาพของแต่ละกลุ่ม ดังนั้นโครงการจึงถูกนำมาใช้มาก-น้อยไม่เท่ากัน โดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้ ความสอดคล้องเหมาะสม และศักยภาพของแต่ละกลุ่มวัดและอาคารโบราณสถาน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๖

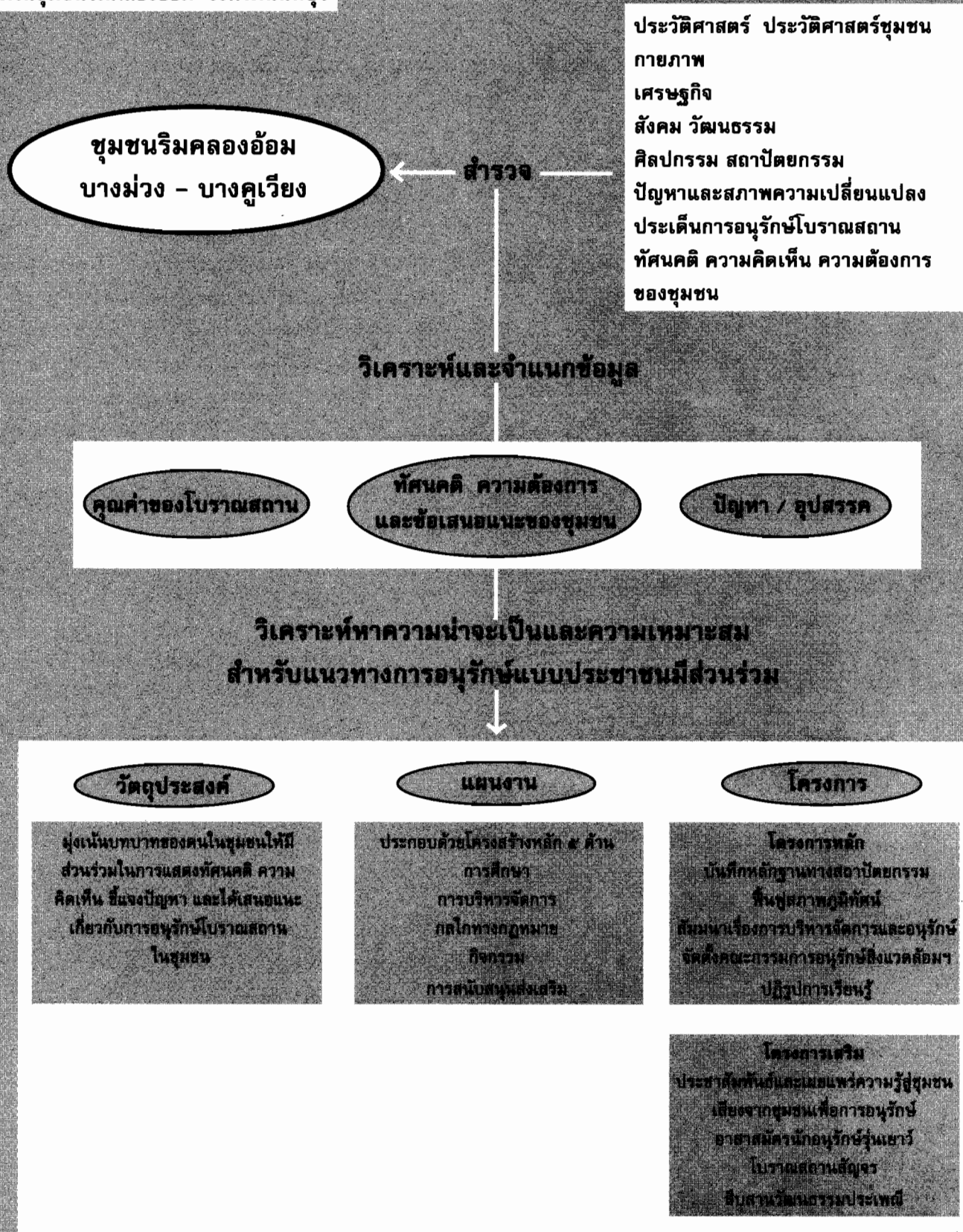
เสนอแนะโครงการตัวอย่างสำหรับแต่ละกลุ่มโบราณสถาน

ประเภท	ชื่อโครงการ	กลุ่มที่ ๑	กลุ่มที่ ๒
โครงการหลัก	โครงการบันทึกข้อมูลหลักฐานทางสถาปัตยกรรม	*	*
	โครงการฟื้นฟูสภาพภูมิทัศน์	*	
	โครงการสัมมนาเรื่องการบริหารจัดการและการอนุรักษ์โบราณสถาน	*	*
	โครงการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	*	*
	โครงการปฏิรูปการศึกษา	*	*
โครงการเสริม	โครงการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชน	*	*
	โครงการเสี่ยงจากชุมชนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานของเรา	*	
	โครงการอาสาสมัครกอนุรักษ์รุ่นใหม่	*	
	โครงการโบราณสถานสัญจร	*	*
	โครงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน	*	

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ได้ดำเนินไปตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การออกสำรวจ จำแนกข้อมูล การวิเคราะห์ และการหาแนวทางการอนุรักษ์ ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์ที่ได้เสนอสำหรับกรณีศึกษาในครั้งนี้เป็นแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานระดับชุมชนในรูปแบบใหม่มีความแตกต่างไปจากรูปแบบเดิมอยู่ค่อนข้างมากเพราะได้เสนอให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถานในชุมชนของตนเอง โดยใช้วัดบริเวณริมคลองอ้อมและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นพื้นที่กรณีศึกษาดังนั้นโครงสร้างของการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับในพื้นที่กรณีศึกษาเท่านั้น **ผลสรุปจากการศึกษาครั้งนี้ยังไม่สามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบของการอนุรักษ์โบราณสถานกับพื้นที่อื่น ๆ ได้ทั้งหมดซึ่งในอนาคตควรจะต้องมีการศึกษา แกไข ปรับปรุงและพัฒนาให้เหมาะสมกับเงื่อนไขหรือปัจจัยที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่**

ช่วง ๓ ปีในระหว่างทำการศึกษา ได้มีการดำเนินงานบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานเกือบทุกแห่งที่ได้เลือกเป็นกรณีศึกษา ส่งผลให้ขั้นตอนในการรับรู้ถึงทัศนคติและความคิดเห็นต่างๆของคนในชุมชนอันเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานมีความอ่อนด้อยลงค่อนข้างมาก เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่สามารถจินตนาการได้ถึงบทบาทของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในชุมชนของตนเองได้เพราะรับรู้ความเป็นจริงว่ามีหน่วยงานเข้ามารับผิดชอบดำเนินการ แล้วปัจจุบัน(พ.ศ. ๒๕๔๖)การดำเนินงานบูรณะปฏิสังขรณ์พระปรางค์ วิหาร ๒ หลังของวัดปรางค์หลวง และวิหารวัดสิงห์ได้เสร็จสิ้นลงแล้ว คงเหลืออุโบสถวัดโบสถ์บนและหอไตรวัดอัมพวันที่ยังดำเนินการก่อสร้างจะเสร็จสิ้นในระยะเวลาอันใกล้ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ยึดลักษณะและสภาพดั้งเดิมทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานก่อนการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นสำคัญในการศึกษา

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วม มีความเห็นว่าน่าจะได้นำออกไปทดลองปฏิบัติจริงกับพื้นที่กรณีศึกษาอื่นๆ โดยอาจบรรจุเป็นหน่วยการศึกษาภาคสนามของนักศึกษาซึ่งควรที่จะต้องปฏิบัติงานกันแบบเป็นกลุ่ม เพื่อรักษาระยะเวลาให้มีความกระชับมากขึ้นและสามารถทดลองปฏิบัติโครงการต่างๆได้จริง รวมไปถึงเพื่อให้การศึกษาวิจัยในแต่ละครั้ง ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านข้อมูลหลักฐานต่างๆหรือเพื่อเป็นการช่วยเหลือทางวิชาการให้กับองค์กรชุมชนซึ่งเป็นการสนับสนุนให้นักศึกษาและสถาบันการศึกษาได้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือด้านวิชาการให้กับการอนุรักษ์โบราณสถาน ตามที่ได้ให้ภาครัฐได้ปฏิรูประบบราชการและกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รวมไปถึงปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันคือ งบประมาณ ซึ่งลำพังงบประมาณน้อยนิดที่ได้จากภาครัฐนั้นไม่สามารถเอื้อให้เกิดการอนุรักษ์ได้ในทันที แต่กระนั้นช่องทางที่ยังพอสามารถเป็นไปได้สำหรับกองทุนในการอนุรักษ์โบราณสถานคือ ผู้นำและผู้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน เช่น พระสงฆ์ เพราะเป็นที่รับทราบกันในสังคมไทยว่าเป็นสถาบันที่สามารถระดมทุนจากแรงศรัทธาของคนในชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็น งานบุญ งานกุศล งานกฐิน งานผ้าป่า โดยจัดสรรเงินจากกองทุนที่ได้เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาให้มากกว่าการสร้างสิ่งใหม่ที่ไม่จำเป็น ดังนั้นการตระหนักและเข้าใจในคุณค่าโบราณสถานของสถาบันสงฆ์เองจึงมีความสำคัญมาก เพราะจำเป็นที่จะต้องแสดงบทบาทของการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานภายในวัดเองให้กับชุมชนได้ประจักษ์ ในฐานะของการเป็นผู้นำเป็นตัวอย่าง และสามารถถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ได้ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการเป็นศูนย์กลางทางจิตใจที่แท้จริงของชุมชนอีกครั้ง.

* * * * *

ความคิดเห็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์นี้เห็นว่าประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญมากในการอนุรักษ์โบราณสถานในชุมชนของตนเองไม่ใช่หน่วยงานราชการผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งมีวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมุ่งผลงานสำเร็จเป็นชิ้นๆมากกว่าการปลูกฝังบ่มเพาะสติปัญญาให้คน เมื่อปฏิบัติการเสร็จแล้วก็ถอยกลับที่ตั้ง ปลอຍให้โบราณสถานตั้งเคັงคว้างต่อไปโดยปราศจากความสนใจของชาวบ้านที่มีความคิดว่าได้ยกโบราณสถานให้รัฐไปแล้ว

วิทยานิพนธ์นี้เห็นว่าเราควรสนใจในทัศนคติของประชาชนให้มากขึ้น ทั้งในแง่ที่เขาเห็นคุณค่าของโบราณสถานอย่างไร และเขาคิดที่จะรักษามันอย่างไร เมื่อเห็นว่าชาวบ้านสำคัญ วิทยานิพนธ์นี้จึงพยายามมองหาคุณค่าของโบราณสถานใน ๒ ด้าน ด้านแรกคือ คุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปะ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทราบกันแพร่หลายอยู่แล้วและอีกด้านหนึ่งที่ยังไม่ค่อยมีใครนำมาคิดร่วมด้วยคือ ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานกับคน เช่น ตรวจสอบดูว่าโบราณสถานนั้นยังมีความผูกพันอยู่กับคนในท้องถิ่นหรือไม่ในแง่มุมต่างๆ และโบราณสถานนั้นสามารถสร้างประโยชน์ให้กับคนในท้องถิ่นได้แค่ไหนโดยเฉพาะการนำมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นเรื่องยอดนิยมในสังคมนิยมวัตถุอย่างเช่นปัจจุบัน เมื่อทราบคุณค่าและทัศนะของประชาชนต่อการอนุรักษ์แล้วก็พยายามศึกษากรณีศึกษาต่างๆในประเทศไทยที่การอนุรักษ์โบราณสถานโดยชาวบ้านธรรมดาประสบผล เพื่อดูว่าอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์เหล่านี้ได้ผลดี จากนั้นผู้เขียนจึงวางแผนการอนุรักษ์ที่มีกรอบหลักการที่น่าเชื่อว่าจะดีซะทีเดียวกันก็สอดคล้องกับปัจจัยภายในของชุมชนแต่ละแห่งสำหรับการอนุรักษ์วัดต่างๆเหล่านี้ โดยนำเสนอออกมาเป็นชุดโครงการต่างๆ

ดังนั้นโดยวัตถุประสงค์และโครงสร้างของวิทยานิพนธ์นี้จึงเป็นงานศึกษาที่น่าสนใจและมีคุณภาพดีมาก แต่เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมหลายสาขาวิชา จึงไม่สามารถที่จะมีคำตอบที่ชัดเจนได้ในทุกแง่มุม แต่ต้องถือว่านี่เป็นงานประเภทบุกเบิกและทำทํายางานหนึ่งที่จะเป็นพื้นฐานให้มีการศึกษาที่ละเอียดลึกซึ้งขึ้นไปอีกในอนาคต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชาติ จิงสิริอารักษ์

มิถุนายน ๒๕๔๗

บรรณานุกรมสำคัญ

กิตติ ตันไทย. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง ๒๔๘๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗.

ชัยโรจน์ เจนอำรง. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวางแผนและออกแบบชุมชนเมือง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตสาขาวิชาออกแบบชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

ญาณิ์ สรประไพ. การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

ปรุงศรี วลิลโกดมและคนอื่นๆ. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนนทบุรี. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการการอำนวยความสะดวกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ๒๕๔๒.

ธาดา สุทธิธรรม. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๒.

ศรีศักร วลิลโกดม. บางใหญ่: ชุมชนชาวสวนในเขตนนทบุรี. เมืองโบราณ ๒๓, ๓ (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๐) : ๕๕.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์. การอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์และโบราณสถาน ๑ เรื่องหลักการองค์กรและกฎหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

Fagence, Micheal. **Citizen Participation in Planning**. Oxford : Pergamon Press, 1977.

Sanoff. Henry. **AIA Community Participation Methods in Design and Planning**. New York : John Wiley & Son, Inc., 2000. Preface 10.

หมายเหตุ

ขอขอบคุณมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีสำหรับทุนสนับสนุนการศึกษา ๒๕๔๔